

Ліліана Гентош
Львівський національний університет
імені Івана Франка
hentosh7@gmail.com

Роль митрополита Андрея Шептицького в укладенні конкордату між Апостольським престолом і Польщею (1925)

ABSTRACT: Hentoš Liliana, *Rol' mytropolyta Andreja Šeptytskoho v ukladenni konkordatu mizh Apostol's'kym prestolom i Pol's'čuju (1925)* (The Metropolitan Andrei Šeptytsky's Role in Concluding Concordat Between the Apostolic See and Poland [1925]). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 10. Poznań 2016. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 115–128. ISSN 2084-3011.

This thesis is a study of the role of Andrei Šeptytsky, the Metropolitan of the Ukrainian Greek-Catholic Church, in discussions on articles of the Concordat between the Apostolic See and Poland. The archival documents proved a particular involvement of Šeptytsky in preparation of the concordat's articles dealing with the Church's property and financial independence. In those endeavors, Šeptytsky was concerned not only with the interests of his Greek-catholic clergy, but with the welfare of Catholic clergy in all Polish eparchies, advocating further independency of the Church from state authorities.

KEYWORDS: Apostolic See; Poland; concordat; Andrei Šeptytsky; land reform; Greek-Catholic Church

Конкордат як умова між Апостольським престолом та суверенною державою був „улюбленим інструментом папської дипломатії” ще з 12 ст. (Сорра 1999: 2). У 19–20 ст. конкордат набув ознак і форми міжнародного договору, що стосувався статусу, умов діяльності, привілеїв Католицької церкви в конкретній державі і служив основою законодавчих актів держави щодо Церкви. Роки між двома світовими війнами називають „часом конкордатів”, бо Апостольський престол раніше в історії не провадив так інтенсивно переговорів стосовно статей конкордальних документів та не уклав такого числа конкордатів

з різними державами. Не одну з цих держав можна віднести до категорії молодих національних держав, що повстали після розпаду імперій. Однак деякі з конкордатів 1920–30-х отримали в історії двозначну оцінку – йдеться про конкордати з Італією та Німеччиною. (Corra 1999: 182–190; Cornwell 1999: 130–178).

Конкордат з Польщею готувався досить довго і став свого роду прикладом балансування між інтересами Католицької церкви та інтересами ‘католицької національної держави’. Новопостала Річ Посполита Польща насправді була багатонаціональною й багатоконфесійною, а державна політика в релігійних/конфесійних питаннях часто служила інструментом національної політики. Саме ці особливості міжвоєнної Польщі та спеціальні погляди на роль Церкви в суспільно-політичному житті, що артикулювалися політичними елітами країни, впливали і на хід переговорів щодо конкордату, і на зміст його статей. Варто зазначити, що загалом статус Католицької церкви в Польщі було визначено окремими положеннями конституції 1921 р. (ст. 110–114, 120).

Коли Святий престол розпочав переговори з представниками польського уряду стосовно конкордату у 1919 р., то зіткнувся з опозицією зі сторони деяких польських єпископів (Львівський вірменокатолицький архієпископ Юзеф Теодорович, Краківський єпископ Адам Сапега, Гнезненський та Познаньський архієпископ Едмунд Дальбор). Та група впливових єпископів хотіла сама вести переговори з урядом, чого очевидно не бажала ані Римська курія, ані польський уряд. У Польщі уряд напередодні безпосередніх переговорів підготував проект конкордату (зокрема над ним працював відомий правник, професор Львівського університету Владислав Абрагам). Уряд не інформував єпископат про статті майбутнього конкордату, проект якого розглядався, дискутувався у президіумі ради міністрів Польщі, в міністерстві віровизнання та освіти майже до кінця 1923 р. (Wisłocki 1977: 75–80; Mróz 1988: 101–113; Mróz 2004: 154; Urbanowicz 2011: 7–15).

Апостольський престол у своїх переговорах з польським урядом, як і з урядами інших країн, керувався положеннями кодексу канонічного права, котрий було прийнято у 1917 р. Загалом кодекс відображав рішення і засади Першого Ватиканського собору та був втіленням

ультрамонтанських поглядів. Його положення в цілому були скеровані на зміцнення влади Римського понтифіка та звуження автономії 'помісних' церков, єпископів та архієпископів. В контексті відносин Церкви з державою СІС/1917 (Кодекс канонічного права від 1917 р.) перш за все наполягав на повній незалежності діяльності Католицької церкви від будь-яких державних органів влади, на виключній прерогативі папи в питаннях номінації на єпископські та архієпископські катедри (Wolf 2010: 27, 31, 37). Ці засади стануть напрямними під час переговорів також із польським урядом.

Важливою складовою майбутнього конкордату стали питання церковного землеволодіння та матеріального становища кліру. Польський єпископат, особливо з колишніх півдавстрійських територій, вважав, що питання земельного володіння Церкви та матеріального забезпечення духовенства мають бути вирішені перед підписанням конкордату (Mróz 2004: 157). Апостольський престол також поділяв думку, що спірні земельно-фінансові питання мають бути узгоджені і знайти відображення в конкордаті. Нунцій Акілле Ратті, майбутній папа Пій XI, призначив комісію, котра від імені Церкви і під керівництвом нунція мала провадити перемовини з польським урядом стосовно аграрної реформи і відповідних статей конкордату. В комісію ввійшли Варшавський архієпископ Александр Каковський, Гнєзненський та Познанський архієпископ Едмунд Дальбор, Львівський архієпископ Юзеф Більчевський, греко-католицький Львівський архієпископ Андрей Шептицький, вірмено-католицький Львівський архієпископ Юзеф Теодорович та Краківський єпископ Адам Сапега (AAN, MWRiOP sygn. 435: 295–296). Державний секретар Римської курії кардинал П'єтро Гаспаррі розглядав цю комісію як таку, що має при допомозі експертів та при посередництві нунція вести переговори з урядом стосовно аграрної реформи. Про рішення польського парламенту, що ухвалив парцеляцію церковного землеволодіння, польський посол при Апостольському престолі Веруш-Ковальський поінформував Ватикан листом від 15 квітня 1921 р. Питання парцеляції земельного володіння церкви стало складовим переговорів стосовно умов конкордату та відобразилося в конкретній статті конкордату (Urbanowicz 2011: 32–47). Митрополит Шептицький був членом цієї визначеної Апостольським престолом

комісії; саме питання аграрної реформи стало тим, котрому митрополит присвятив багато уваги.

Греко-католицька церква, як і Римо-католицька, на землях, що були у складі колишньої Австро-Угорської імперії, володіли значними земельними володіннями, більшими за розміром і значенням, ніж на колишніх підросійських чи піднімецьких землях (Земба 1996: 46–47). Для ГКЦ і її кліру земельне володіння мало особливе значення, бо традиційно і згідно із законодавчими актами Австро-Угорщини, дохід з ерекційних ґрунтів складав значну частку сукупного доходу греко-католицького пароха. У роки війни і в перші повоєнні через зубожіння населення, котре не мало коштів для оплати треб, та через економічну кризу й інфляцію, що обезцінила грошові виплати уряду, дохід з ерекційних ґрунтів став головним джерелом прибутку для сотень греко-католицьких парохів і їх великих родин. Для керівництва Церкви – землеволодіння, що перебувало у власності монастирів, семінарій, єпископських катедр та в розпорядженні митрополита Галицького, було головним джерелом прибутків (Перевезій 2004: 12–18).

Напочатку 1923 р. митрополит написав нунцієві до Варшави та св. Отцю поширений лист-меморандум, в котрому висловив свої погляди на план аграрної реформи уряду і на можливі наслідки для його Церкви від її проведення (ЦДІАЛ, Ф. 408, оп. 1, спр. 10: а. 79–94; Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 2–8). Він просив нунція донести св. Отцеві зміст його листа і його поглядів. Митрополит зазначав, що уряд погоджувався на дуже малу мінімальну квоту землі в розрахунку 3, 5 га землі 1-го класу для пароха. Замість реквізованих державою земельних угідь уряд мав би виплачувати духовенству грошове утримання (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 19: а. 3). Митрополит вважав цей проект шкідливим для Церкви, тому що його метою є „зробити духовенство зовсім залежним від держави” (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 19: а. 4). Митрополит вважав, що подібний проект є матеріально некорисним для Католицької церкви і вказував на те, що частина польського духовенства і єпископату з таких земель як Литва, Волинь і Підляшшя підтримують план уряду, бо не мають власного земельного володіння.

Шептицький в першу чергу турбувався про справи Греко-католицької церкви та вважав, що аграрна реформа буде використуватися урядом як інструмент внутрішньої та національної політики

(ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 19: а. 4зв). Він навіть висловив думку, що „плян польського правительства щодо аграрної реформи церковних дібр усіма дорогами веде до знищення гр. кат. церкви, а тим також до знищення українського елемента” (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 19: а. 5). Митрополит закликав Ватикан подивитися під іншим кутом на землеволодіння ГКЦ, а саме: як на резервний фонд, з прибутків якого користала і може користати не тільки Церква, але й вся українська спільнота. Церковні гроші служать джерелом підтримки всіх українських освітніх, культурних та соціальних ініціатив, організацій, добротинних фондів і т.д. (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 19: а. 5–5зв). Він також передає готовність свого кліру відмовитись від будь-якої державної підтримки в обмін на недоторканість свого землеволодіння (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 19: а. 7). Це прохання/пропозиція митрополита щодо окремішнього трактування його кліру не знайшла підтримки у Ватикані, а, отже, і відображення в конкордаті. Однак парцеляція земельного володіння Церкви була переведена не таким чином, як планував уряд. В подальшому митрополит Шептицький фактично став радником Римської курії в укладенні статей конкордату, що стосувалися майнового і фінансового стану Католицької церкви в Польщі.

У процесі перемовин між урядом і представниками державного секретаріату Римської курії було укладено чорновий варіант тексту конкордату. Офіційно єпископат Польщі не був поінформований про зміст проекту конкордату та про хід переговорів між ватиканськими дипломатами та урядом. Єпископи Польщі власними шляхами отримували інформації про зміст проекту конкордату і про хід переговорів. Тільки напочатку грудня 1924 р. вже після першого раунду польсько-ватиканських переговорів урядовий представник проф. С. Грабський поінформував єпископат Польщі про хід переговорів навколо основних статей конкордату (Wilk 1992: 103–106).

Не можна сказати, що Апостольський престол не цікавила думка єпископів, в нашому випадку греко-католицьких, але надавалася перевага кулуарному і окремішньому обміну думками. Так, напочатку березня 1924 р. нунцій Л. Лаурі звернувся до митрополита Шептицького із запрошенням викласти свої думки, погляди про те, які питання і яким чином мали би бути відображені в конкордаті (ЦДІАЛ. Ф. 408,

оп. 1, спр. 51: а. 3). Митрополит Шептицький від імені всієї Галицької митрополії вирішив укласти поширеного листа до нунція та до Римського папи, щоб висловити свої погляди, застереження та пропозиції стосовно тексту майбутнього конкордату.

Шептицький після наради з членами своєї капітули 19 березня 1924 р. уклав листа до нунція стосовно того, які питання мали б увійти до конкордату після наради з членами своєї капітули. Митрополит і його крилошани вважали за необхідне, щоб конкордат гарантував Церкві повну свободу у виборі і призначенні на єпископські катедри (прерогатива виключно Римського понтифіка) та на посади крилошан катедральної капітули (прерогатива єпископа потверджена папою). Стосовно правового статусу представників кліру, то зверталось увагу ватиканських достойників на те, що майбутній конкордат мав би зазначити, що представники духовенства не виконують в жодному випадку функції державного службовця навіть тоді, коли ведуть метричні книги (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 3). Окремо греко-католицький митрополит вважав за необхідне окреслити в майбутньому конкордаті права і привілеї монаших згромаджень, зокрема їх самоуправління та статус юридичної особи у фінансово-майнових справах, а стосовно земельного володіння, то вважав за доцільне, щоб дозволили поодиноким монашим домам володіти максимально такою ж кількістю землі, яку уряд дозволив фізичним особам, тобто від 400 до 600 га (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 5).

Очевидно, знаючи про непоступливість уряду в питанні патронату, митрополит, котрий різко критикував цю застарілу практику втручання світської влади в церковні справи, погоджувався на функціонування патронату, правда, в дещо полегшеній формі, ніж та, котру вимагав уряд (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 6). Рівно ж пропозиції греко-католицького кліру були спрямовані на обмеження права місцевої адміністрації та уряду втручатися в процес призначення чи відкликання пароха (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 7). Усі свої пропозиції митрополит обґрунтовував відповідними статтями канонічного права, положеннями котрого, як він вважав, має в першу чергу послуговуватися Церква у своїх відносинах з державними чинниками. Саме відповідними положеннями канонічного права (кан. 470), на думку митрополита, має регулюватися процес ведення метричних

книг. Митрополит вважав за необхідне, щоб уряд визнав прерогативу Церкви у визначенні мови та форми запису в метричних книгах і хотів, щоб це було відображено в конкордаті. Однак справа метричних книг стояла гостро тільки для Греко-католицької церкви і через її партикулярність не знайшла відображення в конкордаті.

Шептицький переймався також питаннями шкільництва, знову ж таки питання участі Церкви в освітніх процесах було особливо актуальним саме для ГКЦ та її вірних. Митрополит хотів, щоб конкордат закріпив право Церкви „основувати народні і середні школи, котрі би заступали школи установлені державою (кан. 1375, 1379 #1)”, рівно ж як і право Церкви засновувати католицькі університети (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 8). Абсолютно ймовірно, що включення до листа саме цих пропозицій стосовно шкільництва було викликано реформами уряду в галузі шкільної освіти, внаслідок чого прогнозувалося неминуче падіння числа шкіл та класів з українською мовою викладання.

Останній уступ листа стосувався найбільшій для ГКЦ справі, а саме: обмеження її юрисдикції до трьох єпархій – Львівської, Станіславівської та Перемиської. У листі було зазначено одним реченням: „Булоби це кривдою, колиби конкордат станув на засаді виключної юрисдикції Єпископів римо-католицьких зглядом вірних в Холмщині і Підлясю” (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 8). Митрополит вважав, що греко-католицькі єпархії, функціонування яких було припинено наказами російського уряду (1875), не були канонічно ліквідовані, а коли б конкордат закріпив на Холмщині, Підляшші та Волині юрисдикцію виключно латинських єпископів, то таке рішення дорівнювало б „канонічному знесенню єпархій, котрі перебули так страшні переслідування зі сторони царської Росії” (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 10: а. 93). Митрополит тут же просив, щоб в конкордаті було зазначено рівність та рівноправність католицького духовенства латинського та грецького обрядів (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 93–94).

Ватиканські дипломати і кардинали частково поділяли погляди митрополита, особливо стосовно обмеження втручання держави у церковні справи та знесення права патронату (Wolf 2010: 27, 31), однак мусіли йти на компроміс з польським урядом задля укладення конкордату. На той час польські урядові кола вважали, що польська

держава мала б собі загарантувати не менший рівень контролю держави над діяльністю Церкви, ніж той, який мали попередні держави/уряди Австро-Угорщини, Росії та Німеччини. Подібні погляди, звичайно, призвели до серйозного невдоволення Ватикану. Польська провідна верства не вважала, що Католицька церква в польській державі мала б користуватися більшим рівнем незалежності, ніж в часи поділів Польщі. Однією з причин цього було існування у Польщі національних меншин католицького віросповідання – українців/русинів/лемків, білорусів, литовців та німців. Більш незалежна Католицька церква і її духовенство різних обрядів сприяли би процесам національної консолідації цих етнічних груп на території країни, особливо при умові частого компактного проживання представників тих національностей. Церковна політика в міжвоєнній Польщі ставала складовою національної політики.

Вищезгадані передумови та розбіжності поглядів й інтересів уряду та Римської курії впливали на переговори навколо конкретних умов конкордату, що йшли довго, складно й напружено. Нунцій Лоренцо Лаурі 22 листопада 1924 р. за дорученням св. Отця і з проханням зберігати в повній таємниці, поінформував Шептицького про хід конкордативних переговорів, що йдуть складно і „не у всьому співпадають [думки – Л.Г.] Св. Престолу і польського уряду”. Так як фінальний раунд переговорів спочатку планувався на місяць грудень, то нунцій просить Шептицького вивчити статті стосовно земельного і матеріального забезпечення кліру і дати свої пропозиції, поради (ЦДІАЛ. Ф. 358, оп. 3, спр. 57: а. 1–1зв). Декілька днями пізніше, а саме 28 листопада 1924 р., нунцій Лаурі написав ще одного листа Шептицькому, інформуючи про те, що в пресі з’явилися інформації (про) узгодження між польським єпископатом і польським урядом розмірів землеволодіння і грошової державної підтримки. При цьому нунцій зазначив, що таке погодження не входить в плани Апостольського престолу. Нунцій ще раз попередив Шептицького про секретність надісланих йому інформацій (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 2).

Митрополит, отримавши два варіанти – польський та ватиканський – 23-ої статті проекту конкордату, вивчив зауваги Римської курії й зробив свої заключення-рекомендації (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 3). Шептицький досить категорично виклав у поширеному листі

до нунція своє бачення 23 статті проекту конкордату. Після серйозного доопрацювання і дискусії з представниками уряду остання стала 24-ою статтею конкордату, укладеного між польським урядом і Апостольським престолом. Поглянувши на остаточний текст конкордату, можна зауважити, що вона є абсолютно найдовшою і, ймовірно, найретельніше виписаною зі всіх статей. До деталізації різних аспектів матеріального стану Церкви та кліру, фінансової незалежності Церкви ретельно долучився митрополит Шептицький. Більшість з його пропозицій та формулювань увійшли до остаточного тексту 24-ої статті (*Konkordat* 1925: 16–19).

Скеровуючи свої зауваги до нунція у Варшаву, митрополит перш за все поставив питання, якими є концесії уряду, на які поступки погоджується уряд Польщі в заміну за парцеляцію значних земельних володінь Церкви. Митрополит сам зазначив, що не знає достеменно про інші статті конкордату і про те, на які умови погоджується Ватикан. Він вважав, що на парцеляцію землі і на пропозиції уряду можна було би погодитися в тому випадку, якби було скасовано право патронату, котре Шептицький вважав „найважчим і найогиднішим обов’язком”, та було би гарантовано Церкві свободу розпоряджатися своєю власністю (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 9). Як бачимо, Шептицький не знав, якими є остаточні погляди у Ватикані стосовно патронату. Загалом же щодо майбутньої 24-ої статті конкордату митрополит радив відкинути пропозиції польського уряду, а варіант, пропонований Римською курією, вважав за потрібне серйозно допрацювати. Принципові застереження Шептицького викликали спроби уряду Польщі встановити „міцний державний протекторат”, поставити Церкву у залежність, в т.ч. матеріально-фінансову, від держави, а клір перетворити на „державних службовців”. Тому Шептицький вважав за недопустиме прийняти пропозицію уряду, щоб урядові представники розподіляли державні дотації серед кліру кожної дієцезії, а сама сума дотацій мала би встановлюватися і надаватися урядом окремо кожній з них. Така пропозиція була відкинута Апостольським престолом і за конкордатом було встановлено чіткі розміри державної допомоги залежно від церковної посади, звання (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 7, 10). Митрополит вважав за необхідне чітко зазначити права Церкви вільно розпоряджатися своїм майном та зобов’язати уряд Польщі шанувати ці права. Це

було зроблено в першому параграфі статті 24-ої, де Польща визнала „право юридичних осіб – представників Церкви до розпорядження всім рухомим і нерухомим майном, капіталами, прибутками, що вони володіють” (*Konkordat* 1925: 16). Найбільше зауважень митрополита викликали питання парцеляції та механізму викупу чи радше продажі надлишків землі, що перебувала у церковній власності. Шептицький ще раз відкрито протестував проти парцеляції земельної власності загалом і в його єпархії зокрема. Він вважав, що парцеляція землі ГКЦ в Галичині не сприятиме, як писалося в проекті конкордату „покращенню господарського стану та суспільного клімату”, а навпаки – різко погіршить як економічне становище його вірних, так і загострить і без того напружені соціальні й етнічні відносини. Він пояснював це тим, що „русини” не зможуть викупити церковну землю, бо переважно не мають коштів, а крім того уряд і адміністрація проводитимуть колонізацію цих земель „колишніми польськими військовиками або польськими селянами” (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 11). Однак в остаточному варіанті конкордату Апостольська столиця дала згоду на парцеляцію церковної земельної власності та узгодила з урядом максимально допустимі розміри земельного володіння – 180 га для капітули та для єпископа як *mensa*, 180 га для семінарії, від 15 до 30, залежно від якості землі, для парохії. Шептицький вважав такі граничні розміри замалими, зокрема, – для греко-католицьких єпархій. Він дорадив Апостольському престолу зазначити в тій статті, що церковні юридичні особи мають право вибирати, котрі земельні наділи продавати, а котрі залишити у своїй власності (*Konkordat* 1925: 18). Шептицький порадив Апостольському престолу категорично не погоджуватися на те, що уряд матиме право платити за церковну землю державними цінними паперами – 1% облігаціями – та вважав за необхідне, щоб Апостольська столиця вимагала такі ж умови ціноутворення і вільної продажі для церковної землі, які польське законодавство надавало світським землевласникам. Римська курія прислухалася до порад митрополита і всі ці пункти було включено в конкордат, рівно ж як обумовлено право вільно розпоряджатися грошовими еквівалентами, отриманими внаслідок продажу (*Konkordat* 1925: 18–19). Шептицький особливо наполягав на останньому, бажаючи уникнути вимог уряду вкладати кошти в державні банківські цінні папери (ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51: а. 12–13).

Як бачимо, поради Шептицького були конструктивними і мали на меті забезпечення фінансової незалежності Католицької церкви в Польщі. Його участь у підготовці 24-ї статті конкордату була значною і важливою. З другої сторони, Шептицький не був, як і майже всі інші єпископи Польщі, заздалегідь ознайомленим з повним текстом проекту конкордату. Знову ж те, що Ватикан не інформував єпископів про хід переговорного процесу з урядом, мало свої пояснення – у Апостольській столиці намагалися врахувати різноманітні інтереси всіх польських єпархій, не бажали окремих переговорів-домовленостей уряду з конкретними єпископами, котрі б через вирішення партикулярних питань ускладнили досягнення загального порозуміння. Крім того, конкордат був і розумівся як міждержавна угода між Польщею та Апостольською столицею, що включало також врахування міжнародної кон'юнктури. Конкордат з Польщею був пов'язаний з визначеннями кордонів Польщі як держави та визначенням кордонів польських дієцезій (Mróz 2004: 290–292).

Апостольський престол під час переговорів з польським урядом враховував дуже багато складових, що в кінцевому результаті дозволило здобути великий компроміс, тобто – конкордат. Зацікавленість Апостольського престолу у досягненні швидкого але одночасно й тривкого всебічного компромісу з Польським урядом у вигляді конкордату була зумовлена також особливостями східної політики Ватикану наприкінці понтифікату папи Бенедикта XV (Гентош 2006: 177–228, 305–331) та в перші роки понтифікату папи Пія XI. Теоретики й практики східної політики Римської курії відводили Польщі значне місце та особливу роль, яку мала б відігравати ця католицька країна, її єпископат, зрештою і політичні еліти. Для Ватикану початку 1920-х польський плацдарм для ведення місійної праці на Сході, в перспективність котрої були серйозно переконані у Ватикані, не мав альтернативи (Morozzo della Rocca 1992: 302–308). Ця обставина спонукала Апостольський престол до певної поступливості, а уряд – до надання Церкві в кінцевому результаті досить серйозних правових гарантій незалежної діяльності.

Питання й інтереси ГКЦ та її вірних враховувалися Римською курією під час дискусій навколо статей конкордату і саме в багатьох моментах за наполяганням Ватикану питання католиків східного

обряду набули особного трактування в його тексті. Вже перша стаття конкордату гарантувала повну свободу діяльності Католицької церкви без різниці обряду на території Польщі (*Konkordat 1925: 5*). Друга стаття надавала духовенству свободу і безпосередність у реалізації зв'язків з Апостольською столицею та зі своїми вірними. Це на практиці не допускало державної цензури пастирських листів. 9-а стаття стверджувала, що жодна частина Польщі не належатиме до єпископа, чия катедра знаходиться поза межами Польської держави. В підпункті цієї статті стверджувалося, що до Львівської церковної „провінції” „греко-русинського обряду” відносяться Львівська архієпархія, Перемиська єпархія та Станіславівська єпархія (*Konkordat 1925: 7–9*). Фактично ця стаття доповнювалася 18-ою, котра стверджувала, що клір і вірні, котрі опинилися поза межами своєї дієцезії, повинні підпорядковуватися місцевому єпископу-ординарію латинського обряду (*Konkordat 1925: 14*). Ті дві статті обмежили юрисдикцію ГКЦ до трьох дієцезій та створили серйозні перепони для унійних проєктів митрополита Шептицького.

Щодо незалежності Римського понтифіка в питаннях призначень на єпископські та архієпископські катедри, то вона була обмежена конкордатом в той спосіб, що папа визнав за польським президентом право відводу кандидата на архієпископську, єпископську катедри з огляду на обставини політичного характеру (*Konkordat 1925: 10*). Фактично це давало можливість президенту Польщі відхиляти кандидатури осіб, запідозрених у нелояльності до держави, а Апостольський престол зобов'язувало попередньо їх узгоджувати. То був серйозний компроміс, на який пішов Ватикан, адже ж в новому Кодексі канонічного права (СІС/1917, канон 329, параграф 2) стверджувалося, що папа „вільно призначає єпископів” (Wolf 2010: 45, 286).

Остаточні узгодження тексту конкордату тривали від 5 січня по 8 лютого 1925 р. Переговори закінчилися підписанням 10 лютого кардиналом Гаспаррі та повноваженим послом Польщі при Апостольському престолі Владиславом Скіншинським й професором Станіславом Грабським конкордату, котрий був апробований папою 18 лютого, а ратифікований польським сеймом 23 квітня 1925 р. (Meysztowicz 1983: 263–264).

Конкордат між Польщею та Апостольським престолом 1925 р. для Греко-католицької церкви був дуже неоднозначним документом. В багатьох моментах він таки ущемлював права ГКЦ та погіршував становище греко-католицького духовенства, позаяк обмежував можливість місійну діяльність ГКЦ та зменшував реальну базу її фінансової незалежності. Однак конкордат надав ГКЦ юридичну основу для побудови своїх відносин з польським урядом та арбітра в особі Апостольського престолу для вирішення спірних, конфліктних справ, котрі часто виникали у відносинах з урядом Польщі (Koko 1995: 58, Budurowycz 2007: 307–308).

Діяльність митрополита Шептицького в час дискусій навколо змісту окремих положень конкордату між Польщею і Апостольським престолом відображала в першу чергу інтереси Греко-католицької церкви та її вірних. Однак, редагуючи положення конкордату про церковне земельне володіння та про матеріально-правове становище кліру, Шептицький враховував інтереси всього католицького духовенства Польщі і відстоював більшу фінансову/матеріальну незалежність Католицької церкви в Польщі, бо в цьому він вбачав гарантію більшої незалежності діяльності Католицької церкви від держави загалом.

Література

- Гентош Л., 2006, *Ватикан і виклики модерності. Українсько-польський конфлікт в Галичині та східна політика Ватикану понтифікату папи Бенедикта XV. 1914–1923 рр.*, Львів.
- Земба А., 1996, *Митрополит Андрей Шептицький і уряд II Речі Посполитої Польщі у 1923–1939 рр.*, в: *Метрополія Нью-Йорку Служі Божому Андресві у п'ятидесятиріччя його смерті*, ред. М. Галів, Нью-Йорк, с. 36–54.
- Перевезій В., 2004, *Служіння Богу і народу: Українська греко-католицька церква між двома світовими війнами*, Київ.
- Budurowycz B., 2007, *The Greek Catholic Church in Galicia, 1914–1944*, в: *Harvard Ukrainian Studies*, vol. XXVI, Cambridge.
- Coppa F., (ed.), 1999, *Controversial Concordats. The Vatican's Relations with Napoleon, Mussolini, and Hitler*, Washington.
- Cornwell J., 1999, *Hitler's Pope. The Secret History of Pius XII*, New York.

- Koko E., 1995, *Metropolita Andrzej Szeptycki a państwo polskie w latach 1918–1939*, в: *Metropolita Andrzej Szeptycki*, red. T. Stegner, Gdańsk, с. 55–69.
- Konkordat zawarty pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925*, 1925, Dz. U. 1925, nr 72, poz. 501 i 502, Lwów.
- Morozzo della Rocca R., 1992, *Le Nazioni non Muoiono. Russia rivoluzionaria, Polonia indipendente e Santa Sede*, Bologna.
- Mróz M., 1988, *Rola konkordatu w polityce wschodniej Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce*, „Dzieje Najnowsze” XX, с. 101–113.
- Mróz M., 2004, *W kręgu dyplomacji watykańskiej. Rosja, Polska, Ukraina w dyplomacji Watykańskiej w latach 1917–1926*, Toruń.
- Meyszowicz W., 1983, *Gawędy o czasach i ludziach*, Londyn.
- Urbanowicz B., 2011, *Sprawy majątkowe Kościoła katolickiego w konkordatach z 1925 i 1993 roku. Studium prawnoporównawcze*, Poznań.
- Wilk S., 1992, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa.
- Wislocki J., 1977, *Konkordat Polski z 1925 roku: zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań.
- Wolf H., 2010, *Pope and Devil. The Vatican's Archives and the Third Reich*, Cambridge.

Джерела

- AAN. MWRiOP (Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), sygn. 435.
- ЦДІАЛ. (Центральний державний історичний архів у Львові) Ф. 358, оп. 3, спр. 57. *Чернетка листа митрополита Шептицького до нунція Л. Лаурі у відповідь на листи останнього від 22 і 28 листопада 1924 р., а. 1–13в.*
- ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 10. *Чернетка листа митрополита Шептицького до папи Пія XI, а. 79–94.*
- ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 19. *Чернетка листа митрополита Шептицького до варшавського нунція Л. Лаурі, а. 3–53В.*
- ЦДІАЛ. Ф. 408, оп. 1, спр. 51. *Звернення до Апостольського престолу, складене після наради в митрополита Шептицького 19 березня 1924 р., а. 2–13, 93–94.*